

Министерство
на образованието и науката

АЗ·БУКИ

Национално издателство
за образование и наука "Аз Буки"

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА**

Българско научно-методическо списание
№ година XXI, 2012 № номер 1

ИСТОРИЯ

Българско научно-методическо списание
№ година XXI, 2012 № номер 1

**МАТЕМАТИКА
И ИНФОРМАТИКА**

Българско научно-методическо списание
№ година XXI, 2012 № номер 1

**ПРЕДУЧИЛИЩНО
НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
ПЕДАГОГИКА**

Българско научно-методическо списание
№ година XXI, 2012 № номер 1

ХИМИЯ
**ПРИРОДНИТЕ НАУКИ
В ОБРАЗОВАНИЕТО**
астрономия
биология
география
физика

**ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

Българско научно-методическо списание
№ година XXI, 2012 № номер 1

**СТРАТЕГИИ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА
И НАУЧНАТА ПОЛИТИКА**

Научно-методическо списание
№ година XXI, 2012 № номер 1

Философия

Българско научно-методическо списание
№ година XXI, 2012 № номер 1

**Чуждозиково
обучение**

Научно-методическо списание
№ година XXXIX, 2012 № номер 1

Избрано

от текстовете, публикувани в списанията
на Национално издателство

АЗ·БУКИ

49

3 – 9 ДЕКЕМВРИ
2015 г.

Опиум, живак и магия

*Откъс от „Опиум, живак и магия –
български народни лековници
и регионални лечителски „школи“
през Ранното възраждане“*

Георги Д. Георгиев

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Извори и литература

Настоящата статия си поставя за цел да разгледа отделни аспекти на традиционната медицина по българските земи докъм ранния XIX в., така както са отразени в един корпус от десет лековниченка. От тях осем са публикувани през 1906 – 1907 г. от Евтим Спространов в Сборника за народни умотворения, наука и книжнина. Останалите два – един рилски ръкопис („на риле на очи падне кров...“) и „Лекарник избраний“ на отец Василий – се съхраняват в БИА. Пак там се съхранява оригиналът на един от публикуваните от Спространов лековници: този на йерей Григорий, син на Йоан. Каква е съдбата на останалите сегем публикувани от Спространов лековника, не е ясно.

Спорадично рецепти за болести се намират из личните документи – тефтери и пр., на българите от Възраждането. Може би най-ранната публикация по темата е тази на Цани Гинчев – „Нещо по народната медицина“ – в Сборника за народни умотворения, наука и книжнина от 1890 г. Част от сведенията в този извор за народната медицина, така както тя е била позната на Цани Гинчев, се припокриват със сведенията от значително по-ранните лековници, които са известни днес. Като се изключи публикацията

Заглавието е на редакцията

www.history.azbuki.bg

Главен редактор
Проф. д-р Пламен Митев
E-mail: plamd@abv.bg

Редактор
Албена Миланова
0889 88 21 83

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: history@azbuki.bg

Съдържание на сп. „История“, кн. 5/2015:

ПОГЛЕД НАД БАЛКАНИТЕ
Журналистите на Съединението / Анна Ангелова, Димитър Веселинов

Опиум, живак и магия – български народни лековници и регионални лечителски „школи“ през Ранното възраждане / Георги Георгиев

Политиката на българската държава за материалното осигуряване на учебното дело в навечерието на войните (1909 – 1912) / Емилия Еничарова

ЦИВИЛИЗАЦИОННИ ГРАНИЦИ

Жените в Османската империя през погледа на една западноевропейка: произведенията на лейди Мери Монтегю / *Александра Миланова*

Хитлеристката външна политика и Арабският свят в годините на Втората световна война: Иракският случай – реална или химерична възможност за алианс? / *Лъчезар Петров*

ПОДХОДИ В ПРЕПОДАВАНЕТО

Практическите занимания, ролевите игри и самостоятелните задачи и техният потенциал в обучението по история в българските училища зад граница / *Валентина Александрова-Кирова*

ПАЗИТЕЛИ НА ПАМЕТТА

Един османотурски надпис от началото на XIX век в контекста на историческото развитие на Анхиало и прилежащия му регион / *Димитър Ницов*

РЕЦЕНЗИИ И АНОТАЦИИ

Ролята на българските писатели в политическия живот на страната (1971 – 1989 г.) / *Николай Поппетров*

Уникален труд за богомилството / *Огнян Стамболиев*

ХРОНИКИ

XI международен конгрес по балканистика [XI International Congress of South East European Studies] / *Юра Константинова*

140 години от Старозагорското въстание / *Ваня Ценкова*

на Спространов, публикациите по народна медицина имат етнографски характер. Публикувани рецептури от писмени документи в по-ново време могат да се намерят в т. 5 на сборника „Стара българска книжнина“, който обаче не носи академичен характер и няма никакъв критичен апарат.

Предмет на изследването

В статията ще бъдат проследени някои специфични черти на традиционната медицина и фармацията през Възраждането: употребата на магии и молитвена обредност, от една страна, и употребата на опium, подправки, отровни треви и тежки метали, от друга.

Въз основа на интертекстуален анализ ще бъдат разгледани данните, позволяващи да се говори за регионални рецептурни традиции в два региона – на Свищов и на Самоков.

От самото начало следва да бъде направена уговорката, че хронологичната рамка е хлабава. Една част от лековниците са датирани, друга – не. Самият Спространов в публикацията си, базирайки се на почерците, изказва обосновано предположение, че се касае за документи от XVIII век, имащи общ корен през XVII век. Това се потвърждава отчасти и от факта, че „рилските“ текстове, като цяло, са по-архаични като рецептура от „свищовските“.

Как е изглеждала медицината през Ранното възрождение?

В някои случаи хекиминът (лекарят) е бил в състояние да помогне. В други случаи, подобно на днешните лекари, е бил безсилен. Както проличава на реч места, в някои от случаите указанията в хекимджийския тефтер са трудноизпълними или практически неизпълними. Този трик указва, че хекиминът не е в състояние да реши проблема, за който е търсен, но не желае да загуби професионалния си авторитет. Билярите, които събирали и продавали билки, били известни с това, че лъжат. Според г-р Басанович в народната медицина бил известен голям брой растителни препарати, но в лечението в много случаи били използвани безразборно, според наличното. В подобен дух е и съобщеното от Цани Гинчев.

Доколкото е известно, хекимджийството се е практикувало в известна степен от старите ахтари – тогавашните аптекари и кинкалери. Дюкянът на ахтарина, ако се съди по приведените от Е. Спространов сведения, е вървял до голяма степен заедно с упражняването на занаята на хекимина (лекаря), т.е. очевидно в някои случаи двата занаята са се припокривали. Тук трябва да се направи уговорката, че през Възраждането картината на занаятията, свързани с медицината, е много пъстра. Лекарят се обозначава с думата „хекимин“, „хекимджия“, хирургът е „джерях“, дрогистът е „ахтарин“, „ахтарджия“, „чер-

чия“, съществували са биляри и т.н. Вероятно тези занятия са били съчетавани с други и отчасти свързани с пътуване в търсене на поминък. В този смисъл, твърдо обобщения едва ли са позволени.

Ахтарите са търгували с лекове и погривки, приготвяли са илачите, с които са били лекувани хората, а занаятът вероятно се е предавал и по наследство. Евтим Спространов е публикувал откъслечни биографични бележки за някои стари ахтари. Знаят се имената на други от самите им ръкописи, както и датите на написване. Така например Илиicho Данаилов станал черчия (ахтарин) ок. 1785 г. в Свищов и починал през 1830 г., а лекарственика си написал през 1804 г. Интертекстуално свързаният с него „хекимджийски тефтер“ на йерей Григорий – син на Йоан, е написан през 1800 г., а както проличава от една бележка върху него, документът все още се е намирал в Свищов през 1871 г.

Силна интертекстуалност проличава и при „рилските“ текстове – анонимния лекарственик „от църна коза карв“, публикуван от Спространов и датиран от него през XVII в., неиздавания „на риле на очи падне кров“, който също е анонимен и не е датиран, лековника на Рилския манастир, както и самоковския лековник на Анаки Тумпаров, датиран от 1806 г.

Може да се дадат поне два примера на лековници, писани от свещеници (отец Василий и йерей Григорий, син на Йоан), което позволява да се счита, че някои свещеници са имали жив интерес в практикуването на хекимджийство, а вероятно и към търговията с лекове. Така например лекарственик като „Лекарник избраний“ на отец Василий – вер. йеромонах, ако се съди от едно съкращение („ирум“) от чужда ръка – е до такава степен белязан от духа на търговията с погривки и фармацевтични продукти, че едва ли би могло да се счита, че той не е имал никакво отношение към нея.

Сборникът на отец Василий съдържа около 210 рецепти, в които е много силно застъпена употребата на опиум и вносни източни погривки, с множество вариации на сходни рецепти, по начин, който напомня трактат. Ръкописът прави впечатление със своето качество: текстът в две колони, с черно и червено мастило и орнаменти. Това, което най-вече предизвиква внимание, е влечението на отец Василий към опиума. Опиумът съдържа 19 от общо 210-те рецепти в лекарственика – като дял госта повече, отколкото в останалите текстове. В някои от рецептите опиумът е в терапевтични дози. В други – например опиевата тинктура, количествата на дрогата са внушителни.

В рилските текстове, като контраст, погривките също фигурират, но са по-слабо застъпени. В тях лечителят борава с по-архаичен репертоар от лечебни средства, често почерпени от дивата природа. Също така в рилските текстове изобилства магията (вкл. с елементи на молитвена обредност), която пък напълно отсъства у отец Василий. Между най-малко два от четирите лекарственика от този регион има пряко влияние. Рилският ръкопис („на риле на очи падне кров“) от БИА носи няколко общи рецепти с друг ръкопис от областта на Рила, публикуван от Спространов, а именно лекарственик №I („от църна коза карв“), където редица рецепти се повтарят дословно. В друг случай пък поне една от рецептите (тази за маджун с опиум за деца, „да спят да се голят“) се повтаря, макар и не по напълно идентичен начин, в ръкописа „на риле на очи падне кров“ и в самоковския лековник на Анаки Тумпаров от 1806 г., публикуван под №VI от Евтим Спространов.

Както е видно, в така дефинирания корпус от десет текста е възможно да се проследят известна обусловеност и взаимни влияния, които са регионални. Това позволява да се говори за наличието на регионални школи. Повтарянето на идентични рецепти не означава нищо друго, освен предаване на знанието.

В лекарствениците впрочем се наблюдава и някаква надрегионалност, но тя по-трудно може да бъде проследена. В този случай, повече отколкото за пряко интертекстуално влияние и „школа“, може да се говори за поверия или за категории популярни лекове, известни по-широко сред тогавашното общество. Трябва да се отбележи, че стандартизация на рецептите през онова време не съществува, всяка

рецепта е различна. Съответно, в случаите, когато рецептите се повтарят в различни ръкописи почти дословно, не личи друго освен мрежи от хора, които са се учили един от друг. Като бъдат оставени настрана широко разпространените методи за приготвяне – например на мехлеми или тинктури, като примери за рецепти, появяващи се на надрегионалното ниво, може да се посочат лечението на главоболие посредством налагане с варени в оцет листа от праскова⁷⁾, или пък изгарянето на кучешка глава или сврака, след което пепелта се смесва с ечемика на коня. В този, последния случай се касае за рецепти, регистрирани най-късно около 1800 г.

Магията и молитвената обредност

Като важна част в някои от лекарствениците са магиите, които включват животни, птици и насекоми. Могат да се приведат някои примери за това каква е употребата на животните и насекомите в лекарствениците. В повечето случаи става дума за магически ритуали, които показват безсилието на човека от онова време да се пребори с някои заболявания.

Така например на кон мангафа (болен от шап) се прилага лечение със сврака, която се изгаря с перата, така че да кади в ноздрите на коня. Пепелта от изгорялата сврака се смесва с ечемика, който се дава на коня: *„За мангафа кон: на жаравата да угуди 1 сврака сас пира сас се и коня да ѝ вързан на 2 страни да са пуци да му вари у ноздрете дукат изгори, пудир да я збират да я стрият да я дагат с ичумик сас воля божия минува“*. Подобна практика има и в друг лекарственик: *„За кон кога има мангафа от нуса тече марсол, кучешка глава гори, чукай главата, па нараскай ичумик са вода и насоли пепела да еде коня, заминава му 10 пати“*. Вероятно този тип лечение с прототип на месокостното брашно е давало емпирично наблюдаван резултат, трансформиращ се в поверия.

Подобни рецепти впрочем, в които поверието играе голяма роля, има много: за „ветар“ (ревматизъм) например се препоръчва сваряването на черен кос във вино, след което виното се изпива. С черва от заклана костенурка по-късният Лазар Кефалов препоръчва да се налагат пришки на дете: *„За пришки що излазят папчици по деца и на ръце и де да е. Земи костенурка сасечи я и наложи сас чирвата и са се, да седи 24 часа“*. При лош оток (*„за оток дето си туриш пръсто да остане дупка“*) жаба, набучена на клечка, се затиска и заравя в ново гърне, където пресеждава 40 гена, другде и по друг повод жабите се изсушават и счукват на прах, а при Илийчо Данаилов 6 – 7 зелени гуцера се изгарят на пепел в железен сач, като пепелта се взема сутрин.

Отвъд емпириката, суеверното въображение на хората от миналото им предоставя какви ли не варианти за магически практики. Ако за човек или дете, което не спи, в някои лекарственици се препоръчва сладък маджун с афион (опиум), то за човек, който твърде много спи, се препоръчва да пие моч от заек, вероятно като се има предвид пъргабината на заека (вид контагиозна магия, ако се придържахме към класификацията на Дж. Фрейзър).

Един пример за колоритно суеверие и пример за характерно влияние между един от лекарствениците, публикувани от Спространов (№ I „от церна коза карвъ“), и рилския ръкопис („на риле на очи падне кров“) от БИА е рецептата за по-хубави вежди. В рилския ръкопис („на риле на очи падне кров“) рецептата звучи по следния начин: *„Возвратити вежди по мазу от дафиново масло от крълеж кров лейлек заколи со жълтица от кровта мажи“*. За сравнение, в другия рилски лекарственик („от црна коза кров“) рецептата звучи така: *„За вежди: от крълеж карв и дафиново масло растри заколи шеркол сас жълтица и кровта помазуй вежди“*. Както е видно, двата текста са съвсем близки и очевидно повлияни от общ източник. Както бе упоменато, редица рецепти в двата лекарственика се повтарят почти дословно.

Насекомите са застъпени в ритуалите по интересен начин. За перде на очите ръкописът „на риле на очи падне кров“ препоръчва изгорени пчели, смесени със захар, се налагат върху клепачите вечер и отгоре да се поставя пара. *„За очи дето има перде изгори неколко пчели направи пепел карацисай сос 10 грам небет*

шекер да му се сипуват вечер помалко сос пара да му замине“.) Впрочем схождството на провеждане на лечителското действие тук с първата рецепта на лековника – именно тя ни дава сведения, че ръкописът е от областта на Рила планина – е очевидна: „На Риле на очи падне кров маркач суза тече да брочи главу да земе шашата тенече 2 пари тури на челото да стои три дни“. Може да се заподозре, че не всички от тези магически практики са лишени от емпирична прагматика. Така например една препоръка включва: „буболечки лисомумодон са по нивете ги има тия са шарени черно с желто, чукай ги да пие сас вино арно“. Не е изключено да е било търсено фармакологическото въздействие на кантаридин или друго съдържащо се в буболечките вещество.

За ухапване от бясно куче самоковският лековник на Анаки Тумпаров от 1800 г. освен хирургическата намеса, включваща пробиране на мехурчетата под езика, или „ако седят черни и твърди“, горенето им с босилек, се препоръчва да се чукаат живи раци, да се накиснат във вода и да се цедят, а прецеденото да се пие 40 дни. Също така раната от ухапаното се „соли“ с пепел от горени черупки от раци.

Освен изброените методи се препоръчва и следното прилагане на заклинателни формули: „На една кора леп пиши салманъ салманъ салманъ да го яде преди сланце“. Също така за ухапване от змия трябва да се напишат на хартия (книга) гумите „панъ пандонъ пантимъ па пандомъ пандуката“, хартията да се постави в зелена паница с малко вода, „да пие и да тури на раната, заминава“.

Магическите ритуали се примесват с християнски мотиви и молитвени формули. Интересни са ритуалите против треска. Изглежда, при липсата на ефективно лечение за треска се препоръчват главно магически и молитвени формули. Понякога те имат комплексен характер. Така например в рилския ръкопис („на риле на очи падне кров“) се указва да се напише ред определени букви върху ябълка, която болният да изяде „на гладно сърце“ с топла вода, произнасяйки следната молитва към Исус Христос: „От треска молитва исусова волею възиде волею постои волею и яко милостив ворта скиде волею яко из иде от гроба тако прклота трескавица да из иде да из иде из раба божия пак всегда и нине и присно и во веки веков амин“. Следва още препоръката да се напишат три стиха на върбови листа и да се пие сутрин вода в продължение на три дни. Следва уточнението, че ябълката с написаните на нея букви трябва да се изяде накръст и се дава още една молитвена формула: „Волею 9 часа остоя волею скиде вогробе, волею яко лев полежа я волею яко орел изиде на небеса и проклетта трескавица от раба божия исмкъ ядроса ядроса с все нине пристно вовеки веков амин“. И веднага след това: „От треска земи отъ хапъ мухи 31, откни им главите и тури ги у едно зърно грозде тоя час що го растресе“.

Пак за треска намираме у Илиicho Данаилов магия с паяк: „За треска 1 паяк да са улови, да го носи да гу затвори трябва сас карпу да гу покачи на шията си 3 гена да ходи сас негу, пудиря да извади паяка, да го угуди наместото дето гуи зел куги угужда паяка уяха да чите 3 патя отчи наш“.

Употребата на насекоми във връзка с треската също би могла да бъде тълкувана като вид имитативна магия, по Фрейзър. В същия дух на обредност имаме магическа формула против главоболие (нежит) в хекимджийския тефтер на йерей Григорий: „За нижит коги боли глава. Адам имаше нижит и даде го Еви. Ева же даде его морем, море же даде его волнам, волна же даде его пянам, пяна же даде его краю, край же даде его песку, песку же даде его траву, трава же даде его роси, роса же даде его солнцу, солнцу же даде его ветре развей ветру нижит от главу раба божие имеркъ во име оца и сина и стаго духа амин“.

В един от лековниците, публикуван от Спространов, се намират няколко указания за това как „да запоиш човек да не пие вино хич“. Така например трябва да се заколи водна костенурка и кръвта ѝ да се смеси с вино. Костенурката се сварява с вода и от месото ѝ се прави манджа с кромид и магданоз. Друг начин за отказване на проблемния консуматор на алкохол е тайното смесване на виното със свинско кисело мляко: „от свинка кисело мляко карацисай сас вино ама да не знае, дай да пие, потресува му се“. В друг вариант пяна от устата на пренускал кон „карацисай

със вино, ама да не знае“. В още по-друг вариант, *„жив илан бала фани пусни го фо вино жив да умре дай да пие ебиди не пие вино*“.

За поментност непубликуваният рилски ръкопис от БИА препоръчва жената да сложи стрито копринено семе във виното на мъжа и да го напои на гладно и без той да знае. *„За ония дето са вързани земи 30 зърна копринено семе стри го напои мажо сос вино на гладно ама да незнае заминуе*.“ Очевиден е и тук елементът на имитативна магия – коприната е суровина за конци.

И при по-късния Лазар Кефалов се намира разваляне на магия на съпрузи, кошто са „възрани“. *„Да развържеи мъж и жена*“ – мъжът намазва цялото си тяло със смес от жлъчка от гарга, зехтин, маточина. Приведен е тропар на света Богородица, който трябва да бъде написан на хартия и мъжът да го носи в себе си. Когато легнат, магията се развързва.

Пак у йерей Григорий, се намира следният магически ритуал за поментност (лицсата ѝ се отгава на магия) преди сватба: *„Коги са сгодяват младенци има нещо шопà момакът като да ни го варжат туй да направи нищо ниможи да го фани. Кога идват сос годежа оу момата идин верин человек да оуземи осуле идно дарво от момата от двора: до :3: лахтя и да го донесе оу момака оу двора: и да го оугудят на огана. насред дарвото на две: и да го оуземи със вогана догде седи и да пикай момка на двете главни да ги оугаси сос пикоч: и да ги скрий оунези главни. Като идат да си венчават оу черковата тойзи час оунези главни да ги оугудят да изгорат догде годи сватбата дастанат пепил: нищо ни мой му бади на тоизи младенец*.“

В непубликувания рилски лекарственник от БИА за човек който не може „да пуци вода“ се препоръчва молитва към „св. мъченик Фолавър“ (т.е., деформирано от мъчениците каменогелци Флор и Лавър) и отвара от пелин: *„Аще кто не може пуцити воду еи молитву во имя отца и сина и святому духу о свети мученик Фолавра, кокоша воду писа воду не пуца помок Флорис мученик бои да се оточи вода от всего раба божия во имя отца и сина и святого духа и нине и пристно во веки веков амин. Аще не може устити воду свари пелин с вода да се сгъсти, присипи вино и пуда пелина семе стри с вино и пи*“.

Както е видно от приведените примери, емпирическите наблюдения, магията и молитвените практики се смесват в едно цяло.

Пълния текст четете в сп. „История“, кн. 5

Рисунката показва душата на детето

Откъс от „Рисунката като средство за себеизразяване на детето от предучилищна възраст“

Елица Александрова

Великотърновски университет
„Св. св. Кирил и Методий“ – Филиал Враца

Предучилищната възраст е ключов и важен етап за физическото, психическото и емоционалното развитие на детето. Светът, в който то се намира, непрекъснато оказва своето въздействие върху него – било то чрез природата, семейството или обществото. Детето винаги обръща внимание на цветните, ярки, нови и непознати неща. То иска да ги докосне и изследва по своя детски и неповторим начин. Тези въздействия обогатяват сетивния и емоционален опит, което е основа за развитието на творческото въображение у децата от предучилищна възраст.

Рисунката на детето е огледало на неговата душа. Тя отразява не само околния свят, но и неговата психика и емоционално състояние. Ето защо всяка рисунка е уникална и неповторима.

Да бъде анализирана една детска рисунка, е доста сложен процес, в който се комбинират множество елементи. Изисква се специализиран и задълбочен професионален подход. От 3 до 5 години децата започват да озаглавяват своите грасканици. Добиващи вече представа за света около себе си, те пресъздават с гугми изображенията в своите рисунки. Опознавайки все повече света, децата започват да разказват за своите творения.

Рисуването помага на детето да разкрие себе си, да разкаже за своите идеи, да сподели своите

Заглавието е на редакцията

www.pedagogiy.azbukii.bg

Главен редактор

Проф. д-р Емилия Василева
E-mail: embavassi@abv.bg

Редактор

Любомира Христова
0889 22 12 15

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: pedagogiy@azbukii.bg

Съдържание на сп. „Педагогика“, кн. 7/2015:

ВИСШЕТО УЧИЛИЩЕ И ДЕТСКАТА ГРАДИНА – ЗА КАЧЕСТВО В СИСТЕМАТА НА ОБРАЗОВАНИЕТО

Висшето училище и детската градина – за качество в системата на образованието / *Маринела Михова, Даринка Костадинова*

Същност на игровите технологии в образованието / *Иван Миленски*

Дискусията в урока по литература / *Огняна Георгиева-Тенева*

Словеснохудожествено общуване на малкия ученик / *Миля Гълъбова*

Учителският професионализъм и празниците в детската градина / *Даринка Костадинова*

Ролята на игрите с пръсти за развитието на езиковите умения при обучението по английски език в детската градина / *Лариса Грунчева*

Рисунката като средство за себеизразяване на детето от предучилищна възраст / *Елица Александрова*

Стимулиране на изследователско поведение и математическа компетентност чрез интерактивни педагогически технологии / *Йорданка Велчева*

Интерактивна технология за стимулиране на педагогическото взаимодействие „учител – директор“ / *Диана Александрова*

Форми за преодоляване на агресивното поведение при децата в детската градина и в семейството / *Костадинка Комитска*

Иновативни техники в приобщаващото образование при деца от предучилищна възраст / *Мариана Иванова*

Аз, ти, ние за правата на децата / *Марина Гунчева*

Подвижните игри с изправителен характер – средство за формиране на правилна стойка у децата от предучилищна възраст / *Румяна Симова*

Спортният празник – желана, емоционална, развиваща и приложима форма в детската градина / *Надежда Горанова*

Етнопсихологопедагогически иновативен модел на взаимодействието „дете – учител – родител“ / *Цецка Илиева*

Семейството и детската градина – основни фактори за подкрепяща образователна среда и личностно развитие на детето / *Капка Станова, Димитрина Митова*

Предучилищната подготовка на „специалното“ дете / *Клавдия Костова*

Приложение на интерактивните методи, техники и подходи в педагогическите ситуации в детската градина / *Миглена Дионисиева*

мисли, чувства и преживявания. Чрез него то преосмисля и преработва своите впечатления и преживявания. Рисунването е също толкова важно, колкото и сънуването, детската игра, движенията, езика и ежедневното поведение на детето. Детето има нужда да изразява себе си чрез всяко едно от тези състояния и явления.

Рисунката съпътства детето още от най-ранната му възраст.

В началото се започва с грасканици, които най-често са в кръг или форми, приличащи на гнезда. След това фигурите приличат на бледо копие на оригиналната фигура. В периода на 5-годишна възраст характерно за рисуващата детска дейност е, че детето рисува това, което чувства. Обикновено в този период фигурите са големи. Рисунването, като вид изобразителна дейност, има съществено значение за психичното развитие и възпитание на детето.

Деца проявяват различни умения, когато рисуват. Едни от тях се справят по-добре с изобразяването на гаген обект, докато при други има голямо разминаване с това, което са искали да изобразят. Но всички деца, независимо от уменията си, обичат да рисуват. Откривайки за себе си възможността да изобразяват, този вид дейност става тяхно любимо занимание.

Чрез рисуването децата изразяват своите чувства, отношението си към изобразявания свят, своите познания за него.

Според Д. Маркова цветът е първоизточникът за изразяване емоционалното състояние на детето. Неговото многообразие е свързано с техните емоции и чувства. Първата проява на негативно отношение към нещо или някого първо се показва с цвета. Когато рисунките на едно дете са изпълнени с топли нюанси и след това рязко променени с тъмни и студени цветове, това показва, че вероятно е във фазата на отричане или апатия. Д. Маркова смята, че много често загубените нюанси на детската рисунка се крие важен и съществен проблем. Много често това може да бъде член от семейството, страх или фобия. Когато се наблюдава заграбване в горната част на листа с черни линии, това говори, че детето се опитва да я изтрие или заличи. Ако тези линии са направени по времето, когато някой родител или възрастен говори с него, може да е индикация, че разговорът по някакъв начин е болезнен за детето. Под силния натиск на настела или молива, листът ще бъде госта често разгрян и деформиран.

Рисувайки, децата от предучилищна възраст затвърдяват уменията си да гържат молива или боите. Овладейват сложни двигателни стереотипи, усъвършенства се зрительно-двигателната координация. Постепенно детето изгражда своите представи за

различните свойства на предмета – форма, цвят, големина, тегло, пространствено разположение, пространство на листа.

Рисуването помага на децата да възприемат предметите и явленията от обкръжаващата ги действителност в тяхната обективност. Чрез щрихите и цветните петна още малкото дете е в състояние да пресъздаде тази действителност на белия лист – напр. рисувайки гъжг, сняг, трева, къща и т. н.

Активира мисловната дейност – как да бъде изобразен съответният обект в рисунката, какъв цвят да подберат и как чрез него да изразят характерно свойство или белег на предмета. Изобразявайки чрез определени форми, линии и цветове, съчетавайки ги в различни варианти, детето развива творческото си мислене и активност.

Развиват се и два основни компонента на детската рисунка – изобразителност (съответните рисуваемни умения) и изразителност (пресъздаване на характерни свойства на предметите и явленията), както и тяхната композиция. На определена възраст детето се опитва да копира други рисунки. След което стига до етап на изобразяване на символи, рисуване на приказни герои и т.н.

Чрез детското рисуване могат да се разкрият способностите на логическото мислене, особеностите на възприемане на околната действителност.

Рисунките им са огледало на душата им.

Желае ли някой да разбере какво се крие в душата на всяко дете, е достатъчно да го накара да рисува. Според Д. Маринова големината на нарисуваните фигури има значение, когато детето влезе в начална училищна възраст. Тогава големината на фигурата означава влиянието на човека и неговата значимост в живота на детето. Ако за детето най-авторитетният член на семейството е бащата, то той бива изобразяван като най-голям от всички останали на картината. Понякога децата в тази възраст могат да уголемяват части от тялото, които представляват някакъв проблем.

Прекалено малките фигурки, подчертава Д. Маринова, могат да означават ниско самочувствие и недоверие към собствените сили на детето. Чрез рисунката детето може да ни разкаже и за това как то се отнася към миналото, настоящето и бъдещето. Белият лист, на който рисува детето, има следните разчертания относно перспективата:

Лява страна	Среда	Дясна страна
минало	настояще	бъдеще

Когато миналото, настоящето и бъдещето функционират балансирано, това говори за едно психично здраво дете. Центрираността е показател за значим момент от реалността за детето. Детето действа пълноценно „тук“ и „сега“. Според Д. Маринова рисунката може да има посока – например, ако детето е нарисувало кола или самолет, който се движи наляво, това може да означава форма на регрес. И обратно, в посока надясно е вид прогресия. Ако отсъства някоя от времевите зони, много е вероятно детето да потиска нещо, което се е случило в миналото, или да се страхува от предстоящото бъдеще.

По вертикала рисунката се разделя на три нива:

Горна част на листа	Мисли	Когнитивно (фантазия)
Средна част на листа	Чувства	Емоционално ниво
Долна част на листа	Действия	Ниво на компетентност

Например: при човешката фигура – главата са мислите, тялото са чувствата, а краиниците са действията.

Основното изразно средство, с което детето си служи, е линията. Както казахме, то обича да изобразява граскулки, които в по-напреднала възраст назовава и с имена. Според вида на тези граскулки може да преценим как се развива детето.

Освен линията детето обича и цвета. Наблюдавайки изображенията в картината и цветовете, които са използвани, може да разберем какво е емоционалното му състояние, какво харесва и какво не. Често изборът на цветове говори за отношението на детето към даден обект. Светлите, красиви тонове са за тези обекти и предмети, които децата харесват. Често „грозното“ в детската рисунка се оцветява в тъмен цвят (непрепочитан от детето), а също така се пренебрегва и без старание.

Например червеният цвят може да означава активност, жизненост, любов, смелост, добро самочувствие, оптимизъм; но този цвят може да има и отрицателни характеристики, като например да говори за агресия, опасност, хиперактивност. Със сигурност обаче можем да обобщим, че колкото повече цветове са използвани в една детска рисунка, толкова по-емоционално стабилен и пълноценен е нейният автор.

Децата често сами решават какво и как да нарисуват. Специалистите считат, че има няколко често срещани символа в детската рисунка. Ето няколко примера.

Къща – смята се за символ на семейството и за жизненото пространство на децата около 5 – 8-годишна възраст. Особеностите могат да са прозорците, които подсказват за отвореност на детето и контактност, коминът също – особено ако е от гясната страна и има пушек, също говори за разбирателство в семейството. Наличието на прекалено многото прозорци обаче може да говори за липса на собствено жизнено пространство.

Дървото – показва как детето възприема себе си. Тук важно е да се наблюдава разположението в трите нива на рисунката. Големите корени обикновено говорят за строго възпитание в семейството. Стъблото показва чувствата на детето. Ако например стъблото е много по-голямо от другите части на дървото, много е вероятно това да означава, че чувствата надделяват над мислите на детето. Ако е крехко, значи и детето е лесно ранимо.

Клоните/короната издават начина на мислене на едно дете. Креативните деца рисуват гърветата с големи, богати корони, с клони с много разклонения.

Слънцето е символ на майката. Голямото слънце е символ на сигурност, подкрепа.

Луната е символ на бащата. Голямата луна говори за силна привързаност и силна връзка с бащата.

Пълния текст четете в сп. „Педагогика“, кн. 7

Феноменът „личност“

Откъс от „Личността във философско-антропологически аспект“

Лучиян Милков

Университет за национално и световно стопанство

Въведение

Взаимоотношенията между хората, поведението им в професията, формите на междуличностно общуване и аспектите на културата винаги са били обект на широки и задълбочени дискусии и спорове сред представителите на различни философски течения и школи във времето, наречено цивилизация. Вариациите в тази област се простират от отъждествяване на поведението на човека с това на животните (К. Лоренц) до границите на „свръхчовека“ (Фр. Ницше и Ар. Шопенхауер) и Бога (Августин Блажени, Ян Коменски, К. Войтила-Папа Йоан Павел II); от разисквания за биологичната му обусловеност (Ч. Дарвин) до културологическа (Т. Зимел), социална (К. Маркс) и икономическа (А. Смит, Д. Рикардо, Дж. Кейнс) детерминираност; от ограничаването му в чисто рационалистичните побуди като идеали, идеи, цели, интереси, възгледи и намерения (Е. Дюркем, Дж. Мийг, Т. Адорно) до ирационалистичните влечения, нагони, подсъзнателни действия, срасати (З. Фройд, А. Фройд, Е. Фром, К. Юнг) и чувства (У. Джеймс, М. Даугол, Ж. Пиаже, С. Рубинщайн, Л. Виготски). Именно тези различия в оценките на човешкото поведение, култура и отношения към другите хора са накарали Т. Ман да търси истината някъде по средата, посочвайки, че „между ангела и звяра стои човекът“ (Ман, 1976: 390).

Уникалността на човека, като развиваща се личност, разумно и мислещо същество, се крие в това, че животът му е подчинен на символи и както отбелязва К. Киров, „човек живее не толкова в света на вещите, колкото в света на символите: език, мисли, социални

Заглавието е на редакцията

www.philosophy.azbuki.bg

Главен редактор

Доц. д-р Георги Апостолов

E-mail: apstlv@swu.bg

Редактори

Д-р Атанаска Чолакова

0889 22 20 42

Николай Кънчев

0888 81 56 45

Тел.: 02/425 04 70

02/425 04 71

E-mail: philosophy@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Философия“, кн. 4/2015:

ИСТОРИЯ НА ФИЛОСОФИЯТА

Ирански митологични мотиви в римския митрайзъм (Неопитагорейско-платонически интерпретации) / *Емил Коларов*

Шотландската философия и Шопенхауер. Интерпретации на каузалността / *Атанаска Чолакова*

Екзистенциалната философия на Емануел Муние (110 години от рождението на философа) / *Деян Пенчев*

Отвѣд идея и материя в нравствената философия на Владимир Соловьев / *Иво Минков*

СЪВРЕМЕННА ФИЛОСОФИЯ

Виждането за душата в Япония през съвременната епоха. Идеята „Ичи рей ши кон“ / *Мила Манева*

Личността във философско-антропологически аспект / *Лучиян Милков*

ФИЛОСОФИЯ НА ОБРАЗОВАНИЕТО

Философски основи на интеграцията и включващото образование на деца със специални образователни потребности / *Пелагия Терзийска*

Обща характеристика на съновиденията и тяхната специфика в детска възраст / *Станислав Пандин*

НОВИ ЗАГЛАВИЯ

Нов поглед към историята на политическите учения / *Лазар Копринаров*

ГОДИШНО СЪДЪРЖАНИЕ

системи, религии, наука, изкуство, документи, пари. Съществуващо е още и обстоятелството, че този символен свят е сътворен от самия човек“ (Киров, 1998: 10).

Като анализира същността и спецификата на понятието „човек“, Фр. Фукуяма отбелязва: „Поне от времето на древните гърци насам хората спорят кое е по-важно при човешкото поведение – природата или възпитанието. През по-голямата част на XX век естествените и особено социалните науки акцентират преди всичко върху културните двигатели на поведението за сметка на природните. В последно време махалото се люшва назад – твърде назад, биха казали някои – по посока на генетичните фактори“ (Фукуяма, 2002: 38).

I. Същност на категорията „човек“

От огромния брой философски теории и парадигми за произхода и същността на човека, създадени и защитавани през хилядолетията, най-бързо е експлоатирана тази за божествения му произход, за формиращата роля на свръхестественото в съществуването и поведението му. В цели епохи теологията и подвластните ѝ науки от всички области твърдят, че човекът е неизменчив по природа, защото Творецът е пожелал той да бъде именно такъв – с ярко диференцирани чувства, страсти, поведение, отношения, вариращи от погост и лицемерие до благородство, хуманизъм и любов.

От времето на Ренесанса и Просвещението (XIII – XVIII век, през трудовете на Н. Коперник, И. Кант, Ч. Дарвин, К. Маркс, Фр. Енгелс, Л. Фойербах, З. Фройд, Ив. Павлов, през XIX и XX век) и досега, в XXI век, тази постановка е жестоко критикувана както в антропологията, така и във философията и генетиката, където са налице множество теории, които обвързват човека с обективните закономерности на реално съществуващия материален и духовен свят.

Налице са нови, фундаментални философски теории за същността, мястото и ролята на културата (В. Дилтай, Ос. Шпенглер, К. Ясперс, Х.-Г. Гадамер, Г. Зимел, Бр. Малиновски, М. де Унамуно, Х. Ортега и Гасет, М. Мийд, М. Мос, К. Юнг), за развитието както на човечеството, като цяло, така и движението на отделния индивид към личностно съзряване и усъвършенстване. Приема се, че културата и съответстващите ѝ институции са сред най-значимите фактори за социализацията на човека и превръщането му в разумна, съзнателна, продуктивна, евристична, трудеца се личност.

По нов начин се разглеждат и въпросите, свързани с труда, професионалният избор и трудова дейност на човека, като създаване и творчество, извисяване чрез иновационно, нестандартно и творческо мислене, талант, дарба и способност, чрез творене на новото, насочено към удовлетворяване на личностните и обществените потребности.

От нови позиции се обясняват причините за символното поведение на личността, общуването и обусла-

вящите го механизми. В областта на психологията и лингвистиката се защитават нови теории за същността и произхода на езика, които извеждат груги, различни от божествените, причини за появата му, за паралингвистичните му форми и специфичните особености на невербалното общуване и тясната му връзка с езиковите форми, чувствата и настроенията у конкретната личност.

Съвременното състояние на изследванията в областта на символното поведение на човека и взаимоотношенията му с другите хора имат своето епистемологично начало във философските проучвания на Ер. Касирер през 30-те години на XX век. Той пише, че „в науката съществува становището, че всички ние сме принудени непрекъснато да свързваме мисленето (Denken) с езика (Sprache) и чрез езиковите понятия да търсим първоначалните връзки (Verbindungen) и противоположенията (Trennungen). Като използваме езика като материал и предпоставка за съждения, той започва да се изплъзва – като един нов логос, управляван от други принципи, които стават все по-налагащи се и в същото време – все по-самостоятелни“ (Касирер, 1996: 243).

Всяка личност има своя неповторима система от убеждения, възгледи и схващания както за заобикалящия свят, за човека и човешкото мислене, така и за себе си. Тя принуждава всеки индивид да насърчава и диктува съответстващо поведение и форми на общуване със самия себе си, с близки, приятели, роднини, колеги и групата, обществото, като цяло. Тази система е усвоена в резултат на взаимодействието, което е осъществявано в семейната, училищната, етническата, религиозната група и имуществената, образователната и културно-естетическата среда.

Личността преживява, действа, оценява в съответствие със съдържанието на акумулираните и доразвити принципи, правила, норми, закони, т.е. в съответствие със своята „Аз-концепция“. В случаите, когато се осъществяват поведение и взаимоотношения, които са в дисхармония с приетата и действаща „Аз-концепция“, личността се самонаказва. Конкретен израз на това самоотношение са вината, срамът, грехът, страхът, разочарованието от демонстрираните поведение и взаимоотношения с другите при различните видове общуване, проявите на склонност към самоунижение, към отчуждение и самоотчуждение.

В процеса на общуване, възпитание, образование, обучение и учене личността натрупва огромен социален и личностен опит, който, интерпретиран, се превръща в култура, знания, умения, професионални способности, личностни качества. У нея се изгражда социалният „Аз“, за когото Ч. Кули пише, че той е „просто всяка идея или система от идеи, извлечени от комуникативния живот, който съзнанието цени като свои. Чувството за „Аз“ има своя главна сфера на действие вътре в общия живот, а не вън от него; особеността е стремеж или тенденция, на която то е емоционалният аспект, намира своя главна област на проявление в един свят на персонализирани сили, отразени в съзнанието чрез един свят на лични впечатления“ (по *Социология на личността*, 1990: 148 – 149).

Преодоляването на този неприемлив и мъчителен вид самоотношение изисква сериозна дейност за изменение на „Аз-концепцията“ на личността. Необходимо е според нас да се възприемат нови, различни и по-приемливи форми на поведение, общуване и взаимоотношение с хората, да се усвояват в детайли свойствата на вербалното и невербалното общуване.

Личността трябва да се приучава на подобаващо поведение в малката и голямата професионална или спонтанно възникваща неформална група, да овладява изкуството на публично изказване, да променя стила си на общуване и изказване, в речника ѝ да намерят място нови изрази и термини, които ще заменят диалектизмите, паразитните думи, жаргона, грубостта на словото ще отстъпва място на финеса на изказа и победението.

Взаимоотношенията между субектите на професионалната и културната дейност са междуличностната връзка, която се установява, за да изпълнява ролята на канал, по който тече особена информация. Това дава достатъчно научни основания за изясняване на взаимодействието между хората с помощта на теорията на информацията.

Н. Чакъров пише, че „характерни особености на този информационен процес са: междуличностно информиране на социално равнище; участие на съзнанието като най-висша форма на отражение; преработване на усвояваната от приемника информация

във формата на мислене; функциониране на главния мозък, и по-специално – на неговата кора с второсигналните връзки“ (Чакърров, 1980: 153).

Вербалното и невербалното общуване между хората са специфичен информационен процес, в който са налице права и обратна информация, разграничени са ролята на субектите в процеса на общуване, комуникация и интеракция.

Въпросите, свързани с развитието на личността, заемат водещо място във всички природни и обществени науки, занимаващи се с човека. „Какво е човекът – пита Л. Стивънсън. – Това сигурно е един от най-важните от всички въпроси, защото толкова други неща зависят от нашата представа за човешката природа. Значението и целта на човешкия живот, какво трябва да правим и какво се надяваме да постигнем – всичко това се влияе основно от онова, което мислим за „действителната“ или „истинската“ същност на човека“ (Стивънсън, 1994: 9). В процеса на развитие на личността се извършва сложен процес на метаморфоза. Необходимо е да се търси как, посредством какви сили се извършва това развитие, какво го определя и направлява. Отговори ли се на тези въпроси, според М. Мос „тук приключва преходът от обикновения маскарад към маската, от персонажа към личността, към името, към индивида, от него към едното битие с метафизична и морална стойност, от моралното съзнание към свещеното битие, а от него – към една основна форма на мисленето и действието“ (по *Социология на личността*, 1990: 117). В социалните науки проблемът за развитието има по-специално място поради това, че при възпитателния процес се преследва реализацията на класическата възпитателна цел за хармонично развитие на личността, изучават се целенасочените действия за изграждане и възпитаване у индивида на цялостна личност, за развиване, коригиране и отстраняване на нейни конкретни качества и свойства.

Взаимоотношенията между човешкия индивид и обществото са нещо, в което всеки от нас участва непосредствено и от което има немалък изстрадан личен опит. Затова може да изглежда на пръв поглед странно, че тези взаимоотношения са между най-трудно достъпните за сериозно научно изследване области. „Затрудненията идват по-скоро от като че ли заложената в предмета на изследване „порочен кръг“: отношенията между човешкия индивид и обществото не могат да се проумяят, ако не са изяснени природата на обществото и природата на човека; същевременно, всяка от тях е немислима в същността си, без да бъде в отношение с другата“ (по *Социология на личността*, 1990:7). Човекът е човек, защото е социално същество. Обществото е различно от всички обединения на биологични индивиди, защото е общност от човешки същества. Изведените твърдения са ясни и безспорни и въпреки това (или по-точно – благодарение именно на това) изясняването на взаимовръзката между човека и обществото се сблъсква със сериозни препятствия.

Съвременните науки за човека и за света на човека, занимаващи се с човешкия индивид, човека, личността, не могат да отговорят категорично на един въпрос: защо хората биха искали, някои се опитват, а някои и успяват? „Ако човекът е „продукт“ на социалните условия – пита Л. Николов, – а последните са въплътени в т. нар. „социален рег“, защо в някои случаи той иска просто да заобиколи, а в други – дори да отхвърли този рег?“ (по *Социология на личността*, 1990: 7). Кои създава тези намерения и откъде идва желанието за съпротива срещу това, което прави индивида човек и разумна, мислеща личност?

Необходимо е според нас да се изследват механизмите, пътищата, средствата, които осигуряват победението на индивида да бъде в синхрон с обществения рег, с изискванията на социума и които са насочени към социализацията и превръщането му в креативна, творческа личност.

Могъществото на съвременния човек над живата и неживата природа е безспорно. Редом с това пред него стои въпрос, надвиснал като гамоклев меч: „Прибавя ли му това могъщество вътрешна увереност, психичен комфорт и духовно равновесие, намаляват ли житейските му проблеми?“

Пълния текст четете в сп. „Философия“, кн. 4

Рекламна тарифа

на Национално издателство за образование и наука „Аз Буки“

София 1113, бул. „Цариградско шосе“ № 125, бл. 5, тел.: 02/425-04-70, 02/425-04-71; azbuki@mon.bg; www.azbuki.bg

Вестник „Аз Буки“

1. Стандартни карета на вътрешна страница:

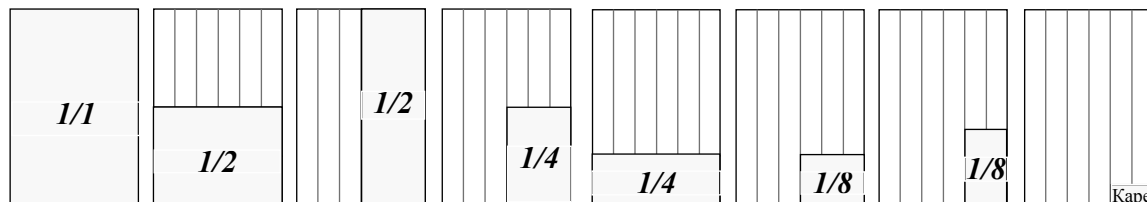
Размер	Черно-бяло	+1 цвят	Пълноцветно
1/1 страница - 256 мм/388 мм	780,00 лв.	900,00 лв.	985,00 лв.
1/2 страница - 256 мм/194 мм - 125 мм/388 мм	410,00 лв. 410,00 лв.	460,00 лв. 460,00 лв.	510,00 лв. 510,00 лв.
1/4 страница - 256 мм/97 мм - 125 мм/194 мм	230,00 лв. 230,00 лв.	258,00 лв. 258,00 лв.	270,00 лв. 270,00 лв.
1/8 страница - 125 мм/97 мм - 83 мм/147 мм	115,00 лв. 115,00 лв.	129,00 лв. 129,00 лв.	135,00 лв. 135,00 лв.
каре (83 мм x 50 мм)	30,00 лв.	43,00 лв.	45,00 лв.

Цена за първа страница:

4 лв. на кв. см;

Цена за последна страница:

2 лв. на кв. см.

2. Вложки - 1000 бр. - 80 лв.

Научни списания на издателство „Аз Буки“

1. Цена за вътрешна страница (в лева)

Размер	Черно-бяло	+ 1 цвят	Пълноцветно
1/1 страница	90 лв.	130 лв.	180 лв.
1/2 страница	50 лв.	70 лв.	90 лв.
1/4 страница	30 лв.	45 лв.	70 лв.

2. Цена за реклама на втора корица: цена за вътрешна страница + 60% оскъпяване

3. Цена за реклама на трета корица: цена за вътрешна страница + 40% оскъпяване

4. Цена за реклама на четвърта корица: цена за вътрешна страница + 100% оскъпяване

5. Размер на една печатна страница в списанията на НИОН „Аз Буки“:

а. Обрязан формат: 167 мм x 233 мм

б. Необрязан формат: 171 мм x 240 мм

Забележка:

Всички посочени цени са без ДДС.

Отстъпки при брой и обем публикации или комбинирана реклама в няколко издания на издателство „Аз Буки“ – по договаряне.

Тарифата е в сила от 1 юли 2012 г.